

**BIRINCHI JAHON URUSH DAVRIDA TURKISTONDAGI HARBIY
ASIRLAR AHVOLI**

Oralov Dostonbek Rustam o`gli
Qarshi Davlat Universiteti magistranti
E-mail: dossi.oralov@gmail.com
Tel: +998974669500

Annotation: This thesis reflects the bringing of soldiers captured in the First World War to Turkestan.

Key Word: Turkestan, Russia, Ziyovuddin, Farob, Kyziltepa.

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Birinchi Jahon Urushida asir tushgan askarlarning Turkiston o`lkasiga olib kelinish aks etgan.

Kalit so`zlar: Turkiston, Rossiya, Ziyovuddin, Farob, Qiziltepa.

XIX asrning oxirida - XX asrning boshlarida faqat Turkiston emas, balki Buxoro amirligi va Xiva xonligidan zo`rlilik bilan tortib olingan hududlar ko`chirib keltirilgan rus aholini, 1915 yildan boshlab esa xorijiy harbiy asirlarni ham joylashtirish uchun foydalanilgan. Bu esa tub aholi uchun ham juda og`ir bo`lgan. 1914-yil avgustning oxiri - sentabrning boshida Rossiyaning Harbiy va Ichki ishlar vazirliklari Turkiston ma`muriyati bilan birgalikda Avstro-Vengriya, Germaniya armiyalariga mansub harbiy asirlarni Toshkent, Samarqand, Skobelev, Ashxobad, Qo`qon, Andijonda joylashtirish va asirlar tarafidan bajariladigan ishlarning hajmi, turlari rejalashtirilgan edi¹

Jahon urushi yillarida nafaqat Turkiston aholisi, balki Buxoro amirligi va Xiva xonligi aholisi uchun hayot kechirish haddan tashqari og`irlashib ketdi, chunki bu davrda markaziy guberniyalardan ko`chib kelayotganlarning oqimi bilan Rossiyaning G`arbiy rayonlaridan kelayotgan 70 ming qochoqlarning oqimi qo`shilib ketdi. Bundan tashqari, 1914-yil sentabridayoq Turkistonga, ayniqsa, Samarqand, Sirdaryo va Yettisuv viloyatlariga Avstro-Vengriya, Germaniya, Polsha, Serbiya armiyalarida va chexlar, slovaklarning qo`shinlariga mansub asirlar junatila boshladi. Turkiya armiyasining Sibir lagerlaridan qochgan harbiy asirlari kela boshladi. 1917 yil fevralida o`lkada 200 ming nafardan ziyod harbiy asir bor edi. Ularni moddiy jihatdan ta`minlash tub aholining zimmasiga tushgandi. Turkiston ma`muriyati rus aholini o`lkaga yoppasiga joylashtirishdan tashqari, rus armiyasiga yordam uchun

¹ Гоффоров Ш. Тарих ва тақдир Россия империясидан Туркistonга кўчирилганлар – Тошкент. Узбекистан Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти -2006.55-бет.

mahalliy aholidan oziq-ovqat, arava, qo'y, ot, tuyalarni zo'rlab tortib olib. ilgari soliqlar miqdorini oshirdi, yangi soliqlarni; jumladan, harbiy soliqni joriy etdi².

Rus manzilgohlaridagi shaharlarda yashagan aholining soni bilan bog'liq ma'lumotlar tahlil qilinar ekan, ular amirlikdagi yirik, o'rta, kichik shaharlardagi aholi soni bilan mutanosib kelishi ayon bo'ladi. Temir yo'l stansiyalari joylashgan Ziyovuddin, Farob, Qiziltepa manzilgohlarida temir yo'l batalyoni va temir yo'l ishchilaridan tashqari 621 ta rus fuqarosi yashagan. Ma'lumotlardan birida 1896 yil Yangi Buxoroda 2500, 1917 yil – 12 ming, Yangi Chorjo'yda 1895 yilda -4.500; 1914 yil – 15 ming, Karkida 1895 yil – 250, 1912 yil – 6.000, Termizda - XX asr boshida 6.000; Saroyda – 230 ta rus fuqarolari yashaganligi qayd etilgan. Rus manzilgohlarida yashayotgan qirg'iz, turk, tatar, o'zbek, tojiklar arizalar orqali rus fuqaroligiga o'tgan. Ular haqida arxiv hujjatlari saqlangan. Buxoro amirligi rus manzilgohlarida Birinchi jahon urushida Rossiya- Avstriya, Rossiya-Turkiya, Rossiya-Germaniya frontlarida asir olinganlar ham majburan ko'chirilib, ulardan turli maqsadlarda foydalanilganligini e'tibordan qochimaslik kerak. Jumladan, harbiy asirlar Turkistonda 50 mingdan ortiq bo'lib, Buxoro temir yo'lini qurishda 1915 yilda 1600 harbiy asir, 1916 yilda 4188 ta harbiy asirlar tuproq va qurilish ishlariga jalb etilgan³. Birinchi jahon urushi yillarida asirlar rus-afg'on, rus-fors chegaralari orqali Afg'oniston va Eronga qochib o'tib, so'ngra o'z mamlakatlariga ketishmoqchi bo'lishgan. Ularda Afg'oniston va Eron davlatlariga olib boruvchi maxsus xaritalar bo'lgan. Biroq, Rossiya imperiyasi ayg'oqchiligi asirlarning Turkistondagi afg'on va fors fuqarolari bilan aloqalari haqida ma'lumotlarga ega bo'lib, ularni chegarada imkon qadar ushlab turishgan. Asirlarni afg'on va fors hukumati o'z armiyasiga zobit, qo'riqchi hamda tibbiy xodim sifatida xizmat qilishga chorlagani manbalarda keltirilgan. Arxiv manbalarida 1915-1916 yillarda birgina Chorjo'y shahrida rus harbiy qismlari 800 nafar harbiy asirni hibsdan saqlab turishgan. Ular 1915 yil noyabr - dekabr oylarida ikki bor qochib ketmoqchi bo'lganida, 2 nafari otib o'ldirilgan, 14 nafari ushlab olingan. Ikkinchi bor qochib ketgan 20 nafar asirdan 13 nafari ushlangan, 7 nafari qumlik orasida g'oyib bo'lgan. Harbiy asirlarni fors va afg'on fuqarolari bilan uchrashishiga yo'l qo'ymaslik, ular ustidan nazoratni kuchaytirish maqsadida Yangi Chorjo'y harbiy garnizoniga 600 nafar qochoq bo'lgan sobiq asirlar ko'chirib olib kelingan⁴. Xullas, Buxoro amirligi rus manzilgohlarida majburan ko'chirilgan va turli yumushlarga jalb etilgan, tutqunlikda saqlangan bo'lsada, Yevropa millatlarining vakillari ham ancha sonli bo'lib yashagan⁵.

² Гоффоров Ш. Тарих ва тақдир Россия империясидан Туркистонга кўчирилганлар – Тошкент. Узбекистан Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашрнети -2006.132-бет.

³ Diss. Файзиёва Ф. Бухоро амирлигида рус манзилгоҳларидаги ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаёт (1868-1920 йй.)- Бухоро-2022. 43-бет

References:

1. Гоффоров Ш. Тарих ва тақдир Россия империясидан Туркистонга кўчирилганлар – Тошкент. Узбекистан Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашрнети -2006.55-бет.
2. Гоффоров Ш. Тарих ва тақдир Россия империясидан Туркистонга кўчирилганлар – Тошкент. Узбекистан Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашрнети -2006.132-бет.
3. Diss. Файзиева Ф. Бухоро амирлигида рус манзилгоҳларидаги ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаёт (1868-1920 йй.)- Бухоро-2022. 43-бет
4. PARDAEV, A., & SHOYMARDONOV, O. A. (2022). THE ROLE OF NATIONAL AND CULTURAL CENTERS IN THE IMPLEMENTATION OF THE IDEA OF INTERNATIONAL HARMONY. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(2), 144-147.
5. Yuzboy ogli, R. A. (2022, April). ANGLIYA ELCHISI ALEKSANDR BYORNSNING BUXOROGA SAYOHATI TAFSILOTLARI. In *E Conference Zone* (pp. 176-177).
6. Yuzboy o'g'li, R. A. (2022). ANTONY JENKINSON'S VISIT TO THE KHANATE OF BUKHARA AND THE LEADING ROLE OF THE KHANATE OF BUKHARA IN TRADE RELATIONS BETWEEN INDIA AND RUSSIA. *PEDAGOGS jurnali*, 19(1), 174-177.
7. Pardayev, A. (2022). Provision of Drinking Water and Gas to the Population of Kashkadarya Region. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 2(2), 100-103.